

A piac: tükör. Jeles agrártudósunk, valahányszor külföldön jár, hajnalonta kísértél a szállodából, hogy becsérkésze a piacot — mi kapható, milyen áron, s különben is, ott jobban megfigyelhetők bizonyos emberi tulajdonságok. S mégis, előfordul, hogy ez a tükör — csalfa. Lám, itt van ez a bódósor, közvetlenül Rákoskeresztúr központja mellett; ösvénynek is szük bejárata van, amely később némi képp kitágul. Mintha nem is Budapesten lennénk, hanem valami alföldi városban. Szombat reggel lévén, nagy a nyüzsgés, jobbára a zöldségesek előtt. Különböző szinten kihalt a főtér, ahonnan rálátni néhány zsúpfedeles házra — földszintes világ ez itt.

A komor képű piactól tán száz méternyire viszont ABC élelem-áruház, falán friss tábla: „Épült Pest-Buda egyesítésének centenáriuma. Építette a Kőbányai Közért Vállalat.” Később megtudom, hogy havi 6—6,5 millió forralma van a 18 millió forintból emelt áruháznak, de pillanatnyi benyomásom az, hogy amíg a szegényes küllemű piacon egymás sarkára hág a nép, az áruházi zöldség-gyümölcs stand előtt — a szebb áruk ellenére — alig néhányan ögyelegnek. Van a téren, éppen átellenben a piaccal, még egy áruház, amely a Szivárvány névre hallgat. S valóban sokszínű, amit kapni lehet benne, lévén itt a kartonanyagotól a televízióig, ki tudja, hányféle ipari termék. Följebb egy újnak tűnő baromfiföld, aztán a széles autóbusz-pályaudvar; jelentőségét érzékelteti, hogy napjában 30 ezer ember jár el a főváros más tájaira dolgozni az 51 ezer lakosú XVII. kerületből. A főteret az 1968-ban épült, impozáns tanácsháza zárja le.

Alighogy megemlétem reggeli sétám első állomásait dr. Krébesz Károly elnökhelyettes előtt, máris megbizonyosodhatok róla, hogy csalfa az a piaci tükör! Azért hamis, mert épül már a vásárcsarnok, az új piac — látszik is túl-nan valami vastraverz —, tehát a mostani ugyan örzi még a múltat, ám hamarosan szintén a múlté lesz.

„Keresztes úr faluja”

Egyébként is a megújulás előtt áll a főváros legkiterjedtebb, 54,4 négyzetkilométer hatókörzetű kerülete, amely öt települést ötvöz egybe. Rákoskeresztúr, Rákoscsabát, Rákoshegyét, Rákosligetét és Rákoskertet, amely utóbbi Csabához tartozott ugyan, ám a mai napig megőrizte bizonyos sajátos különállását. „Rákos” — a szláv „rak” szóból származtatott jelző ismeretes a XII.—XIII. századból, jöllehet Keresztúrhoz mellékelve pusztán 1800 körül kezdtek használni. (Ekkortájt 36. Keresztúr nevű helység volt az országban.) A történelem egybefűzte a szomszédos falvacskákat, beleértve a mai XVI., s a XV. kerületet is, amelyekről sorozatunk előző két riportja ad vázlatot.

Két helybeli tanárember munkáját lapozgatom: a már elhunyt Bartók János tanulmányát — fiának gondozásában — most készült kiadni a tanács, s megítélésem szerint erre érdemesülne Németh József dolgozata is. Az előbbi Keresztúr, az utóbbi Csaba múltját tárja föl — mindkettő igen színvonalasan. Bartók János úgyszólván éltét szánta erre, hiszen 1910 és 1960 között, fél évszázadon át gyűjtötte anyagát, amelyből egy-két adalékot villanthatók fel legfőképpen itt. Kezdjük az elnevezéssel: „villa domini crucis” — keresztes úr faluja, ez a föltéves: IV. Béla a területet a Szent János keresztes rendnek, vagy a rend valamely vitézének adományozta. A helynév egy 1528-ból ránk maradt térképen ekként olvasható: Kerstúr. Egy 1562-ből való török adóösszeírás 3 helyen, s háromféleképpen említi a pesti náchiban (járásban): Keresztúr pusztá, Keresztúr talu, Körösztös pusztá. (Körösztös néven említi híres munkájában Evlia Cselebi is.)

A legrégibb ízevzókönyvi adat Keresztúr történetéről 1657-ből származik, amely Szelényi János birtokos panaszát tartalmazza a szomszédok, vagyis a rákoscsabaiak ellen. Kiténik belőle, hogy török főtisztek megvesztegetésé-

Séta a 100 éves Budapesten

Megújulás előtt a XVII. kerület

vel karhatalmat szereztek a csabaiak, hogy megkárosítsák a keresztúriakat. Erőszakos foglalás, határvíta a vármegyéhez intézett levél alapja: „Az említett csabai lakosokat szigorúan megfenyíteni, s azok ellen méltó büntetést — amely másoknak is példának szolgájon — kiszabni méltóztatnék” — írja a keresztúri birtokok. A Budát fölszabadító seregek, a török elszigetelésének ürügyén, voltaképpen szisztematikusan elpusztítják Keresztúrt, s a környező falvakat. Egy 1690-es összeírás a váci járásban elhagyott helynek mondja Keresztúrt, Cinkotát, Ecsert, Kerepest, és így tovább. Rimel ezzel, hogy amidőn — 1695-ben — Heister tábornok Pest megyétől bizonyos számú szekér széná beszolgáltatását kéri, Keresztúrra nem vet ki semmit, nem lévén lakói.

A Bécsben működő Újszerzeményi Bizottság 1690—1707 között értékesíti az itteni földeket, s az új földesurak Nógrádból szlovákokat, Württembergből németeket hoztatnak, hogy legyen megművelője is a birtoknak.

És Csaba, amelynek lakói ellen Szelényi János ama folyamodványt a vármegyének megírta? Már egy 1067-es oklevél Chabarukusa pusztát említi, hat szőlőmívessel. (A csemegeszőlő ma is jó terméke az Összefogás Termelőszövetkezetnek.) A Kárpát-medencében harminc fölött jár a Csabának nevezett települések száma, mindenesetre Rákoscsaba 1970-ben ünnepelte főnnállásának 900. évfordulóját. Történelme hasonlatos a többi, környező faluhoz. A község lakóinak első teljes névsorát 1699-ből ismerjük — Szűnyogh Imre szolgabíró készítette. Összeírta 17 helybeli és 21 jövevény jobbágyot, 25 zsellért — 63 családft. A háziállatok száma sem érdektelen: 99 ökör, 20 hámos ló, 94 fejős tehén, 119 szarvasmarha, nyilván a teheneken kívül még.

Németh József a kuruckori eseményeket is regisztrálja tanulmányában: e szerint 1704. október 21-én Vak Bottyán csapatai portyáznak a tájon, fölmozsolván a németek keresztúri-csabai hidfőállítását, ami azonban nagy anyagi veszteségeket okoz a lakosságnak. A XVII. század második felétől új, nem magyar családok jelennek meg a falu életében (Pais Dezső szerint a Csaba a török csabán, pásztor szóból származik), mint például a Forster, majd a Laffert család. 1728-ban Laffert Ferdinánd Antal — egy cs. kir. főhadbiztos fia — a falu birtokosa. Nevezetes dátum 1889. augusztus 20-a, amikor léeg a községháza.

A főváros kapujában

Ma külön tanácsházára már nincs szüksége Csabának, jöllehet a nagy határú kerületet be-bejárni ugyancsak körülmenyes lehet a közigazgatás ügyes-bajos dolgai-nak tájékozódó és intézkedő tiszt-

viselőknék. A lakosság különben gyarapszik, éspedig két „forrásból”.

— A fővárosi, átlagosan 14 ezrelékes természetes szaporodással szemben kerületünkben 17 ezrelék ez az arány — magyarázza dr. Krébesz Károly. — Ez annyit tesz, hogy nálunk a legkedvezőbb az említett arányszám, de jelentős a bevándorlás is. A főváros kapujában vagyunk, s akik megunták az ingázást, s öt évig már Pesten dolgoztak, így ingatlant vásárolhatnak, itt igyekeznek gyökeret eresztetni.

A negyvenes éveinek elején járó tanácselnök-heyyettes nem idevalósi. Már beszélgetésünk elején egymásra ismertünk; úgy négy-öt esztendeje Kiskörösrön folytattunk röpke eszmecserét a járás szakszövetkezeiről. Akkor ugyanis a járási pártbizottság titkára volt. Agrármérnök, aki elvégezte a közgazdasági egyetemet is, a doktorátust pedig a Kertészeti Egyetemen szerezte, éspedig a kiskörösi járás közgazdasági dilemmáinak témaköréből. Mindemellett gyorsan beletanult a XVII. kerület ügyeibe — tájékozottsága, mondhatni, lefegyverző. Természetszerű, hogy elsősorban a gondokat tekintti át. Az 1950-es csatlakoztatás Nagy-Budapesthez voltaképpen nem nevezhető többnek formális átvezetésnél: a fölzárkózásnak a nagyvárosokhoz akkortájt pusztán a keretei teremtődtek meg.

A városközpont sem alakult még ki, a falusias települést ezután kell „megnöveszteni”, modern, emeletes épületekkel is korszerűsíteni. Összefügg ezzel a járdaépítés, az ivóvízellátás megjavítása, az iparosítás — mindebben jócskán elmaradt a kerület. Az Egyesült Vegyiművek ugyan évi egymillió forint termelési értéket produkál, de mindössze vagy kétezer embert foglalkoztat. Itt van továbbá a Hungarocamion telepe, ahol gépkocsikat javítanak. Ez a tevékenység legfőképpen kapcsolódik az iparhoz. Jól emlékszem a hajdanvolt keresztúri géppálmásra, ahonnan az első termelőszövetkezetek a különböző masinákat megkapták, bérelték. Nos, ez most gyáregység, a Mezőgép Trószthöz tartozik, s hozzávetőleg háromszázan dolgoznak benne. A kerületi kislakásépítő ktsz semmiképpen se maradjon említés nélkül: ez anyai, mint 180 dolgozó, aztán a kereskedelemmel foglalkozó fogyasztási szövetkezet (vágóhid, 30 bolt, az új vásárcsarnokban külön üzletsora lesz) is nagy hagyományú, jöllehet kétségtelen, hogy a Kőbányai Közért Vállalat dominál a kereskedelem-ben.

— Jó lenne olyan ipart ide vonzani, amely megfelel a kerület sajátosságainak — tűnődik dr. Krébesz Károly. — Vagyis szeretnénk megtartani a tiszta levegőt, elkerülni a zajt. Elsősorban a nők foglalkoztatása a megoldatlan. Most kijelöltünk egy húszhektáros területet ipartelepítési céllal. Az a föld az idén még gabonát termett az Összefogás Tsz-nek. Úgy ter-

vezzük, hogy oda költözne az építőipari szövetkezet, s a VIII. kerületből szintén kijönne egy építőszövetkezet. Ugyancsak más kerületből érdeklődik a kitelepítés lehetőségéi iránt az Egyesült Jármű Ktsz, s volt egy tárgyalásunk hasonló célból a Szerszámgépipari Művekkel, amely az angyalföldi gyáregységet kívánja másutt, esetleg nálunk elhelyezni. Mindez azonban embrionális állapotban van; azt szeretnénk, ha még ebben az ötéves tervben megkezdődne a költözés.

Kevés a 80 millió is

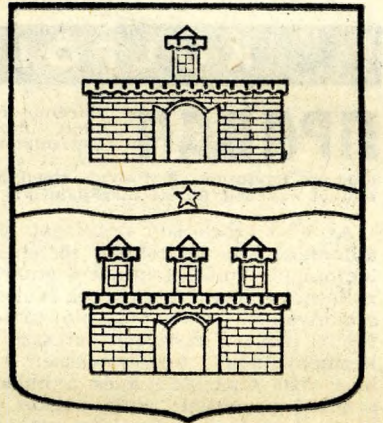
Óvoda, bölcsőde, iskola dolgában is a főváros egyik legelmárodottabb kerülete. Évente 6—700 gyerek marad kapun kívül az óvodáknál. Most már módosul a kép, mert a különféle gazdasági egységek pénzt és társadalmi munkát ajánlottak az óvodák építéséhez. A Rákosvölgye Tsz két 100—100 személyes óvodát épít, valamint egy tanuszodát. Augusztus 20-án adják át például az 525. téri (a kerület specialitása, hogy sok a számozott „elnevezésű” utcája, tere) óvodát. Egy év alatt készült el, s még gyorsabb volt a tsz-központból készülő másik óvoda építése: márciusban láttak dologhoz, s az év végén bevonulhatnak falai közé a gyermekek. Ha a termelőszövetkezet nem vállalná ezt a munkát, állami partnert nem találnának hozzá.

A tanács idei költségvetése, helyesebben kiadható pénze — a fejlesztési alappal egyetemben — 80 millió forintra rüg, ami tekintélyes összeg, mégis kevés az elvégzendő feladatokhoz mérten. Augusztusban megnyitják a húsz szakorvosnak munkahelyet adó rendelőtérzetet, a kerületben eddig nem volt ilyen SZTK-rendelő. Pusztán ez a beruházás 17 millió forintot emésztett föl, hozzávetőleg ugyanannyit, mint amennyibe az új vásárcsarnok kerül majd.

— A mai piac helyen három tizemeletes ház emelkedik terveink szerint — mondja a tanácselnök-helyettes, rámutatva szobájára egyik falára, ahol tervrajzok fotói láthatók. — A fővárosi tanács jóváhagyta, hogy még a negyedik ötéves tervben megépüljön 400 lakás — az ötödik tervidőszakban pedig 2500. Két épületet alapoznak már. Négyven régi lakást le kellett bontatnunk, de 130 szanálásáról van szó. Ez sokaknak nem tetszik, ragaszkodnak a kerület-hez. Olyannyira, hogy aki mondjuk Újpalotán kap lakást, az is visszaköltözik, cserével. Mindenestre mi fordított programot valósítunk meg, s alighanem ez a szerencsésebb: először készül el a piac, az óvoda, a rendelő, aztán épülnek majd a lakások.

Összefogás — sikerek

Az új lakások és városközpont építése-megteremtése jól megfér a hagyományok őrzésével. A piacon és egyebütt sokszor hallottam szlovák szót, az itt élő nemzetiségek

népzsokasait szemléltetik egy zsúpfedeles házban, amelyet néprajzinak neveznek, s amelyet két éve avattak. A mezőgazdasággal a családok zöme fölhagyott, bár így is két nagy termelőszövetkezet van a kerületnek. A Rákosvölgye Tsz 2200, az Összefogás Tsz 3000 holdon gazdálkodik, az utóbbi most, szeptember elején lesz 25 esztendő. Tóth József, az elnök, éppen ezért áttekinti számomra a föbb dátumokat:

— 1948. szeptember elején a helyi földbérlo szövetkezetből alakult meg a III. típusú termelőszövetkezeti csoport, 70 taggal, 420 hold földön. Egy évre rá a Dózsa Tszcs jött létre Rákoshgyen, s még egy másik, Forrás elnevezéssel. 1966. január elején egyesült a korábbi Dózsa és a közép-parasztoikat tömörítő Kossuth Tsz.

Tóth József mindkettőt jól ismerte, hiszen 1960-tól főmezőgazdász volt a Kossuthnak, majd 1962-től elnöke lett a Dózsának. Az egyesülési közgyűlés már akkor titkos szavazást határozott el (hivatalosan csak egy évvel később rendelték el ezt). Tóth József megkapta a voksok 85 százalékát.

A kerület ötezer holdas, megművelt határából a két szövetkezetet kívül — 400 hold erejéig — a Felsőbabádi Állami Gazdaság is részesedik. Ebből most megvett az Összefogás Tsz — van már rá lehetőség! — 150 holdat, 20 ezer forintos áron, vagyis összesen 3 millió forintért. Kell a föld, mert 1966 óta 200 holdal megfogyatkozott a tsz birtoka: a Hungarocamion, az Egyesült Vegyiművek, a teipar, de még a Cirkusz Vállalat is foglalt el földeket, legutóbb pedig 40 holdat adtak át nyomdaépítéshez (Ez állami tartalékföld volt, pénzt a tsz nem kapott érte. Eltűnődöm viszont azon, hogy az állami gazdaság, lám, szintén állami tulajdonban levő földeket, tetemes summáért áruba bocsáthat...)

Mi mindennel foglalkozik az Összefogás? A pompás irodaépületből rálátunk a tarlóra: ezer hold gabonát arattak le, kétszer akkora átlaghozammal, mint amennyit hajdan a keresztúri, csabai, rákoshegyi parasztoik magtárakba vittek, lévén 22,6 mázsa a holdankénti búzaátlag.

Tóth Józseftől azt is megtudom, hogy az 1300 tag és 200 alkalmazott átlagos életkora mindössze 38 esztendő; az egyesüléskor 54 év volt az ebbéli adat. A magyarázat a gépesítésben van. Csakis ily módon érthették el, hogy a növénytermesztő brigádban tevékenykedők 30 alatt járnak még. Persze, jócskán van öreg is. A 120 járadékosnak havi két-háromszáz forintot fizetnek, és háztáji megváltásként évi 400 ezer forint jut még az öregeknek. A fiataloknak lakótelepet építenek, ahol 121 csalá-lad talál otthont.

Az idén 190 millió forint termelési értéket produkál a gazdaság állattenyésztésből, gyümölcsből, szőlőből. Chabarukusa-pusztán 1067-ből említett hat szőlőmívésnek tehát meg vannak az utódai.

Hogy milyen lesz holnap-holnaputánra a XVII. kerület, azt ma még jobbára csak tervrajzok tükrözik. Miért, miért nem, de az eszmélésében-korszerűsítésben kétségtelen a fáziseltolódás, jöllehet ezt nem írhatjuk okvetlenül a helybeliek rovására. Más a kívánalom és ismét más a lehetőség megteremtése. Úgy tűnik azonban, most végre elérkezett a fölzárkózás ideje.

KERESZTÉNYI NÁNDOR

A falusi házak helyén többszintes városi lakó épületek emelkednek — (Vincze Lajos rajza)